

Titelgegevens / Bibliographic Description

Titel	Een werk van Jean Taffin als bron voor een puriteins "domestic conduct book" / L.F. Groenendijk.
Auteur(s)	Groenendijk, L.F.
In	<i>Documentatieblad Nadere Reformatie</i> , 3 (1979), no. 1, p. 27-32.
Copyright	2007 / L.F. Groenendijk SSNR Claves pietatis.
Producent	Claves pietatis / 2007.07.17; versie 1.0
Bron / Source	Onderzoeksarchief / Research Archive Nadere Reformatie
Website	Sleutel tot de Nadere Reformatie
Nummer	B99027712

De digitale tekst is vrij beschikbaar voor persoonlijk gebruik, voor onderzoek en onderwijs. Respecteer de rechten van de rechthebbenden. Commercieel gebruik is niet toegestaan.

The digital text is free for personal use, for research and education. Each user has to respect the rights of the copyright holders. Commercial use is prohibited.

Het 'Onderzoeksarchief Nadere Reformatie' bevat digitale documenten over het gereformeerd Piëtisme en de Nadere Reformatie in Nederland tot 1800. Het is doorzoekbaar met de 'Bibliografie van het gereformeerd Piëtisme in Nederland (BPN)' op de website 'Sleutel tot de Nadere Reformatie'.

The 'Research Archive Nadere Reformatie' contains digital documents about reformed Pietism and the Nadere Reformatie in the Netherlands until 1800. These can be retrieved by searching the 'Bibliography of the reformed Pietism in the Netherlands (BPN)' database at the 'Sleutel tot de Nadere Reformatie' website.

EEN WERK VAN JEAN TAFFIN ALS BRON VOOR EEN PURITEINS "DOMESTIC CONDUCT BOOK"

Een belangrijk genre binnen de Engelse protestantse literatuur uit de 16e en 17e eeuw wordt gevormd door de werken over huwelijk en gezinsleven: de zgn. **family books** of **domestic conduct books**.¹

Belangrijke bronnen van al deze — sterk van elkaar afhankelijke — werken zijn de Bijbel, auteurs uit de "klassieke oudheid" (o.a. Plutarchus), de kerkvaders en uit later tijd vooral Erasmus, Vives en Bullinger.

Heinrich Bullinger (1504-1575) publiceerde in 1540 **Vollkommener Unterricht des christlichen Ehestandes**. Het belangrijkste huwelijksboek der reformatie!² In Engeland maakte men reeds in 1541 kennis met dit werk dankzij de vertaling door Miles Coverdale (†1569): **The Christen State of Matrimonye**.³ Van dit werk verschenen diverse herdrukken, soms met en ook wel zonder een lange voorrede van Thomas Becon (1512-1567), die zelf in 1564 een **Boke of Matrimonye** publiceerde.⁴ — Het eerste "domestic conduct book" dat een "puriteinse geest" ademde (A. Weber).

Vanaf het eind van de 16e eeuw kan men een toename in het aantal boeken over domestieke zaken signaleren, vooral van de zijde der puriteinen, van **piëtistische** puriteinen. Zij geloofden, dat alleen die reformatie zou slagen die inzette bij een reformatie van de huisgezinnen. De daar begonnen reformatie zou uiteindelijk de natie brengen tot de rechte dienst aan God.⁵

William Perkins (1558-1602) schreef in 1590 zijn boek over het christelijk huishouden (dat in 1609 uit het Latijn in het Engels is vertaald⁶). Uit 1591 dateert **A Preparative to Marriage** van Henry Smith (ca. 1557-1591).⁷ In het eerste kwartaal van de 17e eeuw verschenen van William Whately (1583-1639) **A Bride-Bush** (1617)⁸ en **A Care-Cloth** (1624)⁹, werken vol "sensible advice" voor gehuwden (L.B. Wright). Met het huisboek van William Gouge (1575-1653) — **Of Domesticall Duties** (1622) — hebben we in het eerste nummer van de tweede jaargang van ons documentatieblad kennis gemaakt.

Het is niet onze bedoeling hier een overzicht te geven van de Engelse "family literature" en op de inhoud daarvan nader in te gaan.¹⁰ Evenmin zullen we ingaan op de praktische uitwerking van de in deze werken neergelegde ideeën.¹¹ We maken

slechts een kanttekening bij één "domestic conduct book", en wel bij **A Godlie Forme of Householde Government** (1598). Dit werk was in het eerste kwartaal van de 17e eeuw enorm populair. Het is oorspronkelijk door Robert Cawdrey samengesteld (de "oertekst" moet al in 1562 verschenen zijn!¹²), later door het bekende duo John Dod & Robert Cleaver gereviseerd.¹³

"A Godlie Forme" is gedeeltelijk origineel en voor een deel samengesteld uit ontleningen aan werk van andere schrijvers (zoals van Bullinger/Coverdale en Smith).¹⁴

We willen hier aannemelijk maken, dat voor dit werk ook passages weggehaald zijn uit het bekende boek over de boetvaardigheid van "onze" Jean Taffin (1529-1602), dat in 1594 in het Frans verscheen en in het Nederlands, Engels, Latijn en Duits is vertaald. We weten niet of voor "A Godlie Forme" van de oorspronkelijke Franse, of van de Latijnse of Engelse uitgave gebruik is gemaakt.¹⁵ Ons staat slechts een Nederlandstalige editie (1609) ter beschikking.¹⁶

We laten nu een aantal fragmenten uit "A Godlie Forme"¹⁷ en "Boetveerdicheyt des Levens" ter vergelijking volgen.

Allereerst een passage handelend over de plicht van de vrouw om zelf haar kind te zogen:

Godlie Forme, blz. 236/237:
"The wife is further to remember, that God hath given her two breasts; not that she should employ and use them for a shew, or of ostentation, but in the service of God, and to be a helpe to her husband, in suckling the child common to them both. Experience, teacheth that God converteth the mothers blood into milke, wherewith the child is nursed in her wombe. He bringeth it into the breasts furnished with nipples con-

Boetv., blz. 178b/179a:
".... soo moet de Vrouwe ghedencken, dat Godt de Heere haer twee borsten heeft verleent, niet om daer mede te proncken ende moy te wesen, maer om de selve tot den dienst Gods te werck te stellen, ende om daer mede haren man behulpich te wesen, int soogen der kinderen die hen beyden ghemeynelijck toecomen. De ervarentheit leert, dat Godt de Heere het bloet in soch verandert, waer mede het kindt in des Moeders lichaem gevoedt wort: dit soch doet hy inde borsten comen, de welcke met tepels verciert zijn

venient to minister the warme milke unto the child: whom hee indueth with industrie to draw out the milke for his own sustenance. The woman therefore that can suckle her child and doth not, but refuseth this office and dutie of a mother, declareth her selve to be very unthankfull to God, and (as it were) forsaketh and contemneth the fruit of her wombe." Etc.

bequamelijck, om het kindt het lauwe soch toe te brengen wien Godt de Heere ooc de cracht geeft het soch te trecken, om daer mede gevoedt te worden. Daerom de Vrouwe die haer kindt wel can sooghen, ende dat selve niet en doet, maer weygart haren kinde dit ampt ende desen Moeders plicht, die bewijst daer door een groote ondanckbaerheit tegens Gode, ende als een verlatinghe ende verachtinge der vrucht hares buycx." Enz.

Deze fragmenten zijn genomen uit het hoofdstuk dat in beide werken gewijd is aan de plichten der vrouw jegens de man. We geven nu enige fragmenten uit de bespreking van de ouderlijke plichten t.o.v. de kinderen.

Over de godsdienstige opvoeding der kleine kinderen lazzen we o.a.:

Godlie Forme, blz. 250:
"Parents are further to understand, that it is their dutie, to have diligent care to see their Children taught to pray to GOD, and to rehearse the Apostles Creede, and the ten commaundements. For as by this exercise their hearts and mindes shall the rather be inclined to godlinesse, and reverence towards GOD; so as they increase in Age, they shal every day better then other, comprehend that which they learne, to their comfort, instruction, and salvation.

Boetv., blz. 186b:
"Wy sullen beginnen van de plichten der ouders. Ende voor aldereerst, vande sorge diese behooren te dragen, om hare kinderen Godt te leeren bidden, de Artijckelen des christelijcken geloofs, ende de thien Gheboden van buyten te verhalen. Want gelijk als hare verstanden ende herten door dese oeffeninghe sullen verweckt worden tot der Godtsalicheyt, ende de eerbiedinge tot Godt den Heere: alsoo sullen sy met der tijt, inden ouderdom toenemende, so lancx soo meer verstaen het ghene sy van buyten hebben gheleert, om daer uit troost ende leeringe te

30

Also, the Tongue is called the glorie of man, because that, beside all other Reasons, by his speech, he is discerned from the brute Beasts; So it is meete, that so soone as the child can begin to speake, his Tongue should be employed to glorifie GOD, by calling upon him, and by learning some short Catechisme, containing the principles and grounds of Christian Religion; as also in repeating the Will of God, in such sort, as hee will that we should serve and honour him."

De overeenstemming lijkt ons frappant, zij het dat "A Godlie Forme" de kleine kinderen nog "some short Catechisme" laat leren. — Een indicatie voor de volgens sommige historici bij puriteinen aanwezige tendens tot overvraging van kleine kinderen in zake de religieuze opvoeding?

In beide werken wordt ook geschreven over de plicht der ouders om hun kinderen te leren lezen en schrijven:

Godlie Forme, blz. 251:

"It is also the dutie of parents to provide that their children may learne at the least to write and read: for it may be unto them a great helpe in the course of this life, and a treasure of much greater account then mony. And therefore the negligence of many is sharply to be reprov'd." Etc.

"Neverthelesse, the principall end thereof, should not have respect to such commoditie, as the children may reap therby towards the use of this present life: but rather that

scheppen ter salicheit. Ende ghelijck de tonghe wordt des menschen eere ghenam't, onder andere redenen, overmits hy door de sprake wort onderscheyden vande onvernunftige beesten: also ist behoorlijck, dat soo haest het kindt beghint te spreken, zijn tonghe oock besteet worde ter eeren Gods, den selven aenroepende, ende de grontstucken des geloofs belydende: midts verhalende den wille Gods, nae den welcken hy van ons ghedient ende gheert wilt wesen."

Boetv., blz. 187a:

"Het is oock der Ouderen schuldigh'e plicht, sorghe te dragen, dat hare kinderen leeren lezen ende schryven. Want dat is een groot behulp, om door dit tegenwoordige leven te geraken, ende eenen schat, die hen beter is, als gelt ende goet. Daarom is oock de slappicheit, die in desen deele in vele Ouders bevonden wort, te bestraffen." Enz. "Doch het voornaemste ooge-merck hierin, en behoort niet te wesen de goede ghelegentheit ende nutticheit, die de kinderen daer uit scheppen, wat dit leven

they may read the word of
God to their comfort, and
instruction to salvation."
Etc.

belangt: maer meest, op datse
het woort Gods tot haren
troost ende onderrichtinge ter
Salicheit mogen lesen." Enz.

In het werk van Taffin wordt aandacht geschonken aan het
uitbesteden van de kinderen aan een meester om een ambacht
of "de goede consten" te leren; we vinden dit ook in "A Godlie
Forme":

Godlie Forme, blz. 256:

"Some doe respect their
friendship with some Mais-
ters, rather then their
vertue...."

Boetv., blz. 192a:

"Sommige sien meer op de
goede vriendschap, diese met
eenige Meesters hebben, als
op haer deucht...."

Godlie Forme, blz. 257:

"Others commit their children,
either to him, that will take
them at the easiest rate, or by
whom they may grow into
greatest advancement in the
world...."

En even verder:

"Andere besteden hare kinde-
ren by de gene, diese ten
besten Coop aennemen, ofte
diese nae de Werelt best
sullen connen voorderen...."

Men moet zijn kinderen onderbrengen bij "deuchtsame ende
Godtvreesende lieden" (Boetv.), bij hen die "vertuous, and
endued with the feare of God" (Godlie Forme) zijn.

Tot zover enige voorbeelden van overeenstemming tussen de
tekst van Taffin en "A Godlie Forme". Een overeenstemming
die te danken is aan het feit, dat voor de verwoording van
diverse kwesties betreffende huwelijk en gezinsleven in een
van de meest populaire Engelse (puriteinse) "domestic conduct
books" (in 1630 verscheen van "A Godlie Forme" de 8e druk¹⁸)
gebruik gemaakt is van het werk van de piëtist Jean Taffin.
Gezien deze bijdrage van "het" vroege Continentale piëtisme
aan "het" Engelse puritanisme zal men een vraagteken kunnen
plaatsen bij de opvatting, dat voor wat betreft de relatie
puritanisme-piëtisme er tussen Engeland en het Continent louter
eenrichtingsverkeer (nl. vanuit Engeland) heeft plaatsgevonden.

L.F. Groenendijk

32

Noten

1. Over deze lit. o.a.: C.L. Powell, **English Domestic Relations 1487-1653**. New York 1917, vooral blz. 101-146 en de door I. Breward, Ed., **The Work of William Perkins** (1970), blz. 414/415 genoemde studies.
2. Vgl. A. Weber, **Heinrich Bullingers "Christlicher Ehestand"** (1929).
3. A. Weber, a.w., blz. 53-62. We wijzen erop dat van de uitgave-1541 in 1974 bij T.O.T. te Amsterdam een reprint is verschenen.
4. A. Weber, a.w., blz. 63-79.
5. Vgl. I. Breward, a.w., blz. 413.
6. A. Weber, a.w., blz. 84-91. Een selectie uit Perkins' "Christian Oeconomy" bij Breward, a.w., blz. 416-439.
7. In 1975 verscheen een reprint bij T.O.T. te Amsterdam.
8. Reprint T.O.T., Amst., 1975.
9. Reprint T.O.T., Amst., 1976.
10. Zie noot 1.
11. Men late niet ongelezen het verslag van Willem Teellinck over zijn verblijf in een "burgers huys" te Banbury; zie in dit verband de bespreking van de vierde pennevrucht van Teellinck door drs. W.J. op 't Hof (In: **Documentatieblad Nadere Reformatie** 1 (1977), blz. 105vv.).
12. Aldus lezen we in een recente studie van L. Stone, **The Family, Sex and Marriage in England 1500-1800**. London 1977.
13. De titelpagina van de ed. London-1612 vermeldt: "First, gathered by R.C. And now newly perused, amended, and augmented, by John Dod, and Robert Clever". Achter de initialen R.C. gaat Robert Cawdrey schuil en niet Robert Cleaver zoals nogal eens verondersteld is.
14. C.L. Powell, a.w., blz. 133; W. & M. Haller, **The Puritan Art of Love**. In: **The Huntington Lib. Quarterly**, Vol. V. (1941-'42), blz. 241.
15. Pollard & Redgrave vermelden van 1595 zowel een Latijnse als een Engelse uitgave (lezen we in de diss. van C. Boer, **Hofpredikers van Prins Willem van Oranje**. 's-Grav. 1952, blz. 168/169).
16. J. Taffin, **Boetveerdicheyt des Levens**. t'Amst. 1609 ("De vierde ghebeterde druck").
17. We raadpleegden een ex. (in microfilm) van de in noot 13 genoemde editie.
18. Andere uitgaven: 1598 (twee uitgaven!), 1600, 1603, 1612, 1614, 1624 (mededeling van drs. W. Heijting, afd. oude drukken, VU-bib.).